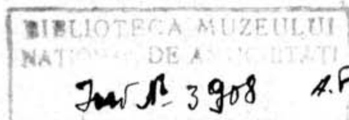
ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE
SERIA III TOMUL I MEM. 1

CONSIDERAŢIUNI
ASUPRA UNOR
NUME DE RÂURI DACO-SCITICE

DE
VASILE PÂRVAN
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

CVLTVRA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI
1923

CONSIDERAȚII
ASUPRA UNOR
NUME DE RÂURI DACO-SCITICE
DE

VASILE PÂRVAN
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 28 Aprilie 1922

Originile poporului și culturii noastre nu se vor puteà mai clar lămurì, până ce arheologia de săpături nu va luà în deaproape cercetare și resturile așà numitului Ev Mediu, în strânsă legătură cu cele preistorice, iar filologia nu va cercetà istoric și geografic-comparativ — pe bază nu numai romanică și slavică, ci și general indogermanică — diferitele nume de persoane și de elemente și accidente geografice [1].

In prezent cercetătorii noștri, neocupându-se îndestulător cu antichitățile și filologia indoeuropeană, atacă zadarnic diferitele probleme thraco-scythe, care stau la baza istoriei noastre. A aplicà cunoștințe și regule de filologie romanică unor elemente toponomastice, care au o origine și o evoluție scytho-turaniană ori thraco-slavă, e, de sigur, neștiințific.

Ocupându-mă de mai mulți ani cu antichitățile thrace, am crezut că-mi pot un moment luà libertatea de a întrerupe obișnuitele mele comunicări arheologice și de a prezentà azi, sprijinite pe literatura necesară, câteva simple considerații — fără nici o iluzie de definitivat — asupra onomasticei fluviale din *Dacia Scythica*.

* * *

[1]) Un început foarte interesant face d. N. Drăganu, în *Dacoromania*, I, 1921, p. 109 și urm., examinând cinci străvechi elemente toponimice, neexplicabile prin originile tradiționale, slavă ori latină.

In ținutul getic dintre Nistru, Carpați și Balcani, adică în Basarabia, Moldova, Muntenia, Dobrogea și o mare parte a Bulgariei nordice, au avut loc continuu, din timpuri anterioare cunoștințelor noastre literar-istorice (care încep abià în sec. VII a. Chr.) și până în timpul imperiului roman târziu (la sfârșitul sec. IV d. Chr.) [1]) infiltrații persistente de elemente iraniene: scythice și apoi sarmatice. Totuș Geții, adică Dacii, s'au menținut, ba chiar s'au revărsat și dincolo de *Tyras*, în ținutul scit dela Nordul Mării Negre, după cum se vede, între altele, și din numărul însemnat de nume thrace, care se întâmpină în inscripțiile grecești din Sudul Rusiei, și în special din părțile sudvestice, către Olbia. (V. tot materialul la Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913, p. 122 sq., 38, 41, 86, etc.). Invers, inscripțiile și monetele ne arată mici regate scythe în ținutul dintre Callatis și Odessus [2]).

Această reciprocă pătrundere a dus la un schimb și un amestec de forme culturale, care ne fac azi destul de grea separarea elementelor getice de cele scythice și sarmatice. (Cf. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griech. Sprache*, p. 179 sq. și 214—16).

Vom urmărì în comunicarea de azi câteva nume de râuri, pe cari le întâlnim în ținutul daco-scythic, mai sus determinat, îndestulător documentate de izvoare, spre a încercà măcar aproximativ o explicare a formei și originei lor.

I.

In cartea de privilegii dată Histrianilor de împăratul Traian la 25 Octomvrie, anul 100, se întâlnesc, cu ocazia grănițuirii teritoriului rural al cetății lor, cinci nume de râulețe: *[.]sampaeus*, *Calabaeus*, *Gabranus*, *Picusculus* și *Turgiculus*. Ultimele două sunt romane. Celelalte, potrivit cu situația etnografică locală—avem în afară de Greci numai Daci și Bessi—ar trebuì să fie thrace. Și totuș cercetându-le mai de aproape, în special pe cele două dintâi, pentru care avem oarecare

[1]) Vezi articolul *Sarmaticus*, de Stein, la Pauly-Kroll-Witte II A, p. 15 și urm.

[2]) Cf. d. p. și comunicarea colegului nostru d. Sutzu, *Contribuția numismaticei la istoria antică a României transdunărene*, An. Ac. Rom., Mem. Secț. Ist. XXXVIII 1916, p. 523 și urm.

material comparativ, nu pare a fi de loc cazul să le socotim ca thrace.

Printre afluenţii Bugului *(Hypanis)*, Herodot citează la descrierea Scythiei râul *'Εξαμπαῖος* din ţinutul cu acelaş nume (IV 52 şi 81; cf. Minns, *o. c.*, p. 28, 31 n. 2, 80, 39 şi 100). Este clar că râuleţul de lângă Histria, al cărui nume, păstrat la începutul rândului 7 din inscripţia 16 *(Histria* IV, p. 560), poate să fi avut la capătul rândului precedent şi litera care-i lipseşte faţă de numele de râu din Scythia, în transcriere grecească *[.]σαμπαῖος*, e rudă bună cu cel dela Herodot. Nimic nu împiedecă de a admite ca formă originală a lui, forma *Asampaios*, din care se poate cu vremea — fie la Scythi, fie prin Thracii de aici — să se fi obţinut, eventual, şi simplu *Sampaios*, ca *Samus* faţă de *Asamus*, în ţinutul vestthracic, resp. dacic. Fapt e, că numele acesta, fie complet, fie prescurtat, fie ca simplă rădăcină, nu se întâlneşte până acum între numele de râuri thrace. Terminaţia *-αῖος, αιος, εος,* pentru care mai avem imediat şi celalt râu *Calabaeus*, dela Histria, ne este şi ea quasi-necunoscută în numirile thrace de râuri: doar două-trei exemple la Tomaschek *(Die alten Thraker* II 2, p. 94 sq. *[έος])*. Ea este grecească. Şi Thracii îşi păstrează sufixele proprii. Dar etimologia lui *'Εξαμπαῖος [A]sampaeus*, ne este cunoscută: ea e iraniană (adică scythică), găsindu-şi explicarea în rădăcinele zendice, *asha*, *ashavan*, «curat», şi *pathi*, «cărare» (cf. Minns, *o. c.*, p. 39): astfel forma dela Histria e chiar mai credincioasă originalului decât cea din Scythia [1]).

Să cercetăm acum şi pe celalt tovarăş: *Καλαβαῖος,* şi pe urmă să încercăm a ne pronunţă în privinţa rostului amândurora la Histria.

Lăsând la o parte terminaţia *αῖος*, credem că în restul *Καλαβ-* avem două rădăcini: *καλ(α)-* şi *-αβ-* (resp.*-απ-)*. In adevăr, ambele rădăcini ne sunt cunoscute din alte numiri geografice din părţile noastre. In Bisaltia, lângă Chalcidice, găsim, nù departe de *Argilon*, localitatea *Κάλαρνος* (Procopius) sau *Κάλαρνα* (Ştefan Byzantinul), iar pe coasta bithynică

[1]) Traducerea numelui acestui râu, «drum curat», aminteşte vorba poeziei populare: «Dunăre, Dunăre, drum fără pulbere».

avem râul *Κάλης, -ητος*, sau *Κάληξ, -ηκος*. Tomaschek *(o. c.*, II 2, 84 și 100) observă că, în *καλα-*, avem rădăcina *qal*, «a fi negru», *kála-*, care în sanscrit înseamnă «negru». De altă parte avem în Scythia Minor localitatea *Ζάλδαπα*, ortografiată și *Ζάλδαβα*, a cărei primă parte, *ζαλδ-*, înseamnă, ca în neopersană, zendică și sanscrită, «galben» (a doua explicare a lui Tomaschek pentru această rădăcină, cu ajutorul lituanei, ossetei și zendei, ca «rece», nu e nici ea imposibilă și duce de altfel la aceleași concluzii), iar rădăcina din urmă, *-απ-*, *-αβ-*, nu are decât o singură explicare, și anume, tot iraniană, ca în neopersan *zard-âb*, «apă galbenă» (v. toate citatele la Tomaschek II 2, 77). Deci *kal-ab-*, «apă neagră» [1]). E drept că rădăcina *ap-* se întâmpină și în Boeotia, în *Μεσσάπιον ὄρος* (adică *μεσο-ποτάμιον*), unde însă avem *ap-* pentru *vedu (βέδυ)* phryg. «apă» (cf. și Kretschmer, p. 225), și în Banat la râul *Ἄπος*, *Apo*, Carașul de azi (de sigur nù și în numele de localitate *Apulum*, cum crede Tomaschek, căci acest nume e propriu zis *Appulum* și stă în legătură cu numele de popor *Appuli:* conf. *Consolatio ad Liviam*, Bährens, P. L. M. I p. 97 sq., v. 387 sqq., având probabil un alt radical): Tomaschek II 2, 91 sq. Dar cum cuvântul clasic thracic pentru apă e *zura (zora)* (Tomaschek II 2, 98, 78, 76), iar dacic *zara*, *zera*, *sara* (ibid, 77, 79), sunt înclinat a crede că rădăcina *ap-*, resp. *ab-* (ca în neopersan) e iraniană, iar nu thracă. Cum și rădăcina *kala-* își găsește lămurire nù într'o rădăcină phrygo-armeană (thracic), ci într'una sanscrită (aric), îmi pare firesc a socotì atât numele *Zaldapa*, *Zaldaba*, cât și rădăcinile unite *Cal-ab-aeus*, drept iraniene, adică scythe. Cu atât mai mult, cu cât, chiar ca așezare a lor în Scythia Minor, ele invită la o atare interpretare. (Vezi de altfel asupra relațiilor thrako-iraniene și asupra numelor iraniene la Thraci, și Kretschmer, *o. c.*, p. 214—16).

La data însă, când apar în documente *[A]sampaios*, *Calabaios* și *Zaldapa*, în părțile acelea nu e nici un Scit. Și, din timpuri străvechi, ni se vorbește aici de Geți și de alți Thraci. Enclave scytho-sarmate (ambele iraniene) au fost însă destule

---

[1]) Deci o «Cerna-Voda» scythică, în ținut histrian.

în Scythia Minor. *Cu cele trei nume putem localiză două vechi insule iraniene, una lângă Histria, alta la Sudest de Durostorum.* Topirea Sciților între Thraci nu a desființat numele date locurilor de cei dintâiu, ci Thracii le-au adoptat și le-au păstrat până târziu, pentru a le trece apoi întocmai Romanilor lui Traian.

Am avea astfel câștigate pentru onomastica fluvială a Scythiei Mici încă două nume scite, *[A]sampaios* și *Kalabaios*, care să ne atragă continuu luarea aminte asupra complicației problemelor de acest fel la Dunărea de jos, în regiunile thrace, și apoi thraco-romane.

II.

Când au venit Grecii în Vestul și Nordul Mării Negre, prin secolul VII a. Chr., ei au numit coloniile lor, în general după numele indigene ale marilor râuri, la gura cărora le așezau, *Tyras*, după *Tyras*, *Istria*, după *Istros*. Dar aceste nume (poate chiar *Borysthenes* și *Hypanis:* cf. Minns, p. 38) nu sunt iraniene, adică nici scythice, nici sarmatice. Când Herodot a călătorit în secolul al V-lea prin aceste locuri, el a completat știrile așà de rare dinaintea lui cu o serie foarte bogată de nume de ape. Toate râurile mai mari din Dacia Scythică și-au căpătat denumiri în lumea greacă. Dela Nistru până la Argeș și Dunăre nici unul însă dintre numele dela Herodot nu s'a păstrat întocmai până azi; unele au dispărut cu totul, iar altele ni s'au păstrat într'o formă mult deosebită de a lui Herodot și care nu are nimic de-a face cu o eventuală evoluție pur daco-romană, deci romanică, a lor.

Cum se explică acest fenomen? Să analizăm pe rând numele acestor râuri, începând cu *Tyras* și sfârșind cu *Istros*.

Dar înainte de aceasta trei observații.

Intâia. Transcrierile grecești ale numelor de râuri din Dacia scitică sunt neexacte. Ele elenizează o pronunțare pe care nu o puteau prinde și redà exact. Sunetul getic pe care Grecii îl redau cu *υ* în *Tyras*, *Pyretos*, e, ca și în numele regelui dac Byrebistas (transcris și Boirebistas) la Strabo, iar în inscr. dela Dionysopolis încă și Byrabeistas: Kalinka, *Antike*

Denkmäler in Bulgarien, nr. 95, r. 33 = Dittenberger, *Syll. inscr. Gr.*[2] 342, din a. 48 a. Chr.; cf. p. forma *Βυρεβίστας* şi inscr. din Mesambria, la Kalinka, nr. 227), un *u* de o nuanţă specială, neexistentă în greceşte, poate ceva ca *â* al nostru, pe care d. p. Germanii nu-l pot pronunţà decât ca *y* sau ca *u*. (Asupra lui *υ*=*οι*=*ου*=*u* în thracică v. şi observaţiile lui Kretschmer, *o. c.*, p. 226-8). Deasemenea numele *'Ορδησσός* dela Herodot este o falsă redare a originalului **"Αργεσος* sau **'Αργισσος*, precum vom cercà a demonstrà mai jos. *Τιάραντος* (accentuat şi *Τιαραντός*) e iarăşi o transcriere aproximativă a sunetului iniţial č şi a grupei de sunete ñţ (Tomaschek, *o. c.* II 2 p. 98), mult diferite de *ντ* grecesc. Toate aceste amănunte sunt însemnate pentru stabilirea continuităţii numelor dela Geţi până azi.

In al doilea rând, este evident că unele nume, pe care le regăsim în româneşte aproape ca în vremea veche, nu le avem în totdeauna pe calea directă, dacoromană, ci cu modificări care provin din trecerea lor întâiu prin graiul altor popoare conlocuitoare: Slavi, Pecenegi, Cumani, etc. Şi dimpotrivă, altele, pentru care în izvoarele vremii vechi avem denumiri altfel compuse ori transcrise, sunt totuş o moştenire directă dacică, prin Daco-Romani, pe calea celei mai stricte continuităţi.

In sfârşit, coexistenţa geto-scitică şi geto-sarmatică, apoi daco-romano-slavă, apoi romano-slavo-turanică, pe acelaş teritoriu, a pricinuit o denumire nu numai duplă, ci adesea chiar multiplă, pentru diferitele râuri, cari erau simultan chemate diferit de popoarele diverse care locuiau lângă ele. Cu timpul au biruit, potrivit cu deplasările etnografice respective, ici numele scit ori sarmat, dincolo numele thrac, iar alăturea numele nou, slav, — precum vom vedeà în cele ce urmează.

A. *Nistrul*. Grecii au găsit în sec. al VII-lea înainte de Hr. la gura Nistrului, un popor care numià acest fluviu *Tyras*. Ei au luat numele, şi, după apă, au chemat şi colonia aşezată la vărsarea râului în Mare. Acest nume indigen a căpătat până azi cele mai neaşteptate etimologii. Lubor Niederle, în

ale sale *Slovanské Starožitnosti* I 1, Praga 1902, p. 156, n. 2, citează o întreagă serie: din slavică (Šafařik și alții), din feniciană (Eichwald), din finică (Lambin), din iraniana scythică (Müllenhof), din dacică (Tomaschek). De adăogat la acestea etimologia sarmatică (*tura*, nedemonstrată) a lui Sobolevskij, care socotește atât tema *tura* cât și tema *stru*, completată de el *istru* (în *Dana-istru*, și firește și în *Ἴστρος*), și nu mai puțin tema *ipr* (în *Dana-ipr*), drept «sarmatice» (*Archiv für Slav. Phil.*, XXVII 1905, p. 244, n. 1, p. 243 și p. 241). Din toate aceste etimologii aceea care se poate susține mai ușor e cea a lui Tomaschek: în adevăr la venirea Grecilor în Pont și mult timp după aceea, la gura Nistrului erau Geții. E firesc să ne gândim deci înainte de orice la o etimologie thracă. In sprijinul ei, ar venì, afară de thracicul *Turesis*, citat de Tomaschek (II 2, 98 și 38), încă numele de localități *Tyrida*, *Τυρό-διζα* (probabile și *Τύρεψος-Tirepsum*, localitate carpică în basinul Tyrasului, *Τυρί-στατα, Τύρισσα*), toate thrace (v. la Tomaschek, *o. c.*, lista dela pag. 75), indicând rădăcina *tver*, *tur-* «a cuprinde, a ține strâns» (cf. și skr. turá, turáṇa, tvaráṇa, tûrṇa), iar *tura* dacică însemnând «năvalnic, furtunos» (p. 102). Procopius, *De aedif.* IV, 4, ed. Haury, p. 121, 35, enumeră, în părțile Serdicei, localitatea *Τουροῦς*, care, poate, conține aceeași rădăcină. Dar Nistrul trecea în cursul lui superior prin ținuturi sarmato-scythe. Acești Iranieni îl numeau cu un radical străvechiu, foarte răspândit la ei, *Dan-*, *Dana-stru* (cf. Minns, *o. c.*, p. 38 cu Tomaschek II 2, 98), sau, cum argumentează Sobolevskij (*l. c.*) *Dana-istru*[1]) transcris pe grecește *Δάναστρις*, iar pe latinește *Danaster*. Prezența neamurilor germanice la gurile Dunării încă dinainte de Hristos și în special a Goților, de pe la 200 p. Chr., aduce un nume nou, germanic, Nistrului, *Agalingus* (poate gotic: cf. Tomaschek, II 2, 99), care e singurul cunoscut Tabulei Peutingeriene (sec. II prima formă, sec. IV ultima) (v. Miller, *Itineraria Romana*, p. 597). Totuș atât Ammianus Marcellinus (c. a. 365 p. Chr.), cât și Iordanes nu cunosc decât numele iranian *Danastris*. Slavii pri-

[1]) Intrucât zice el ѣ slav vine din *ai*, deci Дънѣстръ din *Dana-istrŭ*.

mesc și ei acest nume sarmatic, schimbându-i pronunțarea după spiritul limbei lor: Duná-i-stru. La rândul lor Românii, luându-l dela Slavi, au trebuit să-l pronunțe, firește, așà fel că prima rădăcină pur iraniană, *dana*, este ca și desființată și rămâne clară numai cea de-a doua, *-(i)stru*, care e străvechea formă indoeuropeană, comună Thracilor și Phrygilor, ca și Slavilor, Germanilor, Leților, etc. Dar această de-a două rădăcină e numai un determinativ la prima: ea înseamnă, în thracică, slavă, germană, «curent», «curs», «râu». Ea este anexată la rădăcina iraniană *dana-* (însemnând iarăși «râu»), pe care o mai găsim tot autentică (nu cu schimbarea slavică, ori de àlt fèl, a primului *a* în *o* sau *u*), în *Danapris* (Sobolevskij l. c., p. 242, desface *Dana-ipr* și compară râul *Ibr* din Volhynia) și în *Tanais* (transcrierea greacă a iranianului *Danais:* nume identic cu al Dunărei, *Dana(v)is*, cum observă cu dreptate și Sobolevsky *l. c.*, p. 243), dar cu alte determinative în a doua parte a lor: la *Dana-pris*, având rădăcina *pere-*, *pru*, pe care o regăsim în *Prut* (vezi mai jos) [1]), iar la *Dana-is* (în Tabula Peutingeriana și o formă *Tana-sis!*: Miller, *It. Rom.*, p. 598; cf. mai jos, la Dunăre, forma *Danusis)* un sufix destul de comun. — Stabilim deci că este vorba la alcătuirea numelui Nistrului de o primă fixare, ante-slavă, poate și sub influență thracică, — întru cât ei se află până la Nipru *(Dana-pru)*, — și care creează pe *Dana+stru*, sau, cum propune Sobolevskij, *Dana + istru*, ceea ce e acelaș lucru, ca etimologie antică, dar încă mai apropiat etimologiei slave. Numele fiind astfel răspândit și la Sarmați și Sciți și la Thracii nordici *(Tura* dacicul fiind probabil ceva local, ca și *Agalingus* goticul), el trece dela aceia la Slavi, iar dela aceștia, *prin forma lor*, la noi.

B. *Prutul*. Herodot spune singur (IV 48) că numele indigen al Prutului e *Πόρατα* și că numele de *Πυρετὸς* îi este dat de Greci, — că este un râu care, ca și celelalte patru ce se mai varsă în Dunărea de jos, *Τιαραντός, Ἀραρός, Νάπαρις* și *Ὀρδησσός,* curge prin ținut scythic și-și trage numele dela Sciți:

[1]) Sobolevskij zice *ipru*, dând exemplul râului *Ibr*. Ca și pentru *istru*, *i* dela început nu schimbă nimic în ce privește originea radicalului.

τόν τε Σκύθαι Πόρατα καλέουσι. Totuş, învăţaţii, văzând deosebirea dintre *Porata* şi *Prut* au socotit că trebuie să dea numelui actual alte etimologii. Niederle, *o. c.*, I 1, p. 154, n. 2, le-a strâns pe toate cele de până la el: din thracicul (ipotetic!) *pĕrua*, *pĕrĕu*, «râu» (Šafařik), din iranianul *par-* «a umplea», *paurva* «bogat» (Müllenhoff), din grecescul *πόρος*, germ. *furth* «vad» (Rawlinson), din *pera*, *pru*, skr. *pru-th* («sprühen») (Tomaschek), în sfârşit chiar din slavică. Cred că origina iraniană a numelui Prutului nu se poate pune la îndoială după etimologia aşà de suggestivă dată de Sobolevskij (*l. c.*, pag. 241): *păr-auta(h)*, în care am avea rădăcina ir. *par* (dată şi de Müllenhoff) + răd. avestică *aodha*, «ape», vechiu indic *odatī*, «izvorând», «învăluindu-se», deci «râu bogat în ape, în valuri». De altă parte forma pecenegă a numelui acestui râu reproduce destul de credincios pe cea scythică: *Βουράτ* dela Constantin Porphyrogenitul *(de adm. imp.*, 42, Bonn p. 179, 20) este tocmai *Ποράτα*, accentuat probabil mai exact decât tradiţionalul *Πόρατα*. Cât priveşte transformarea lui *o* în *ŭ* (fenomen comun la Thraci, ca şi la Slavi), o regăsim în *Donavi*, Dŭnáv, Dŭnáj (vezi mai jos, la etimologia numelui *Dunărei*). Dar nici din forma scythică, nici din cea greacă [1]), nici din cea pecenegă, nu poate ieşì forma *Prut* de azi. Trebuie deci să căutăm un corespondent thracic, ori de alt fel, al rădăcinei iraniene, perfect asigurate prin celelalte nume vechi ale râului, şi coexistând cu ea încă din timpul geto-scit. Acest corespondent este *pru-*, rădăcină pe care o găsim în sanscrită chiar cu forma derivată *pru-th-*, «a sărì», «a izbucnì», «a scânteià», «a stropì», «a stropşì» (cf. Tomaschek II 2, 95, care dă numai ipotetic această bază) şi pe care o regăsim în compoziţia *Dana-pris*, *Dana-ipru*, *Dŭn'k-prù*, mai înainte citate. Aşà stând lucrurile, este clar că alăturea de forma sau de pronunţarea scythică (r. sarmatică), luată şi de

[1]) Dacă *Piretenses* din Moesia Inferior, pe care îi găsim acolo cu un *Emporium Piretensium* (CIL. III 12415 şi 12417) sunt a se interpretà ca *Pyretenses* aşezaţi aici în urma vre-unei transplantări de *Transdanuviani* (în acest caz din regiunile Prutului, *Pyretos)*, cum a fost aceea aşà de importantă a lui Plautius Aelianus pe la 52 d. Hr. (v. CIL. XIV 3608: *plura quam centum millia ex numero Transdanuvianorum.......trans duxit* şi cf. *Histria* IV p. 567), e o întrebare la care nu se poate răspunde cu hotărîre, da sau ba.

Pecenegi, poate prin Slavi, a trebuit să existe o altă formă sau pronunţare, care ne vine direct din antichitate şi care nu poate fi decât thracică. Un atare paralelism nu este de fel paradoxal, dacă ne gândim la atingerile dintre iraniană şi thracică, în vocalism, consonantism şi chiar în lexic (v. Kretschmer, *o. c.*, p. 209, 229, 239, 238, 168 sq. etc). In adevăr rădăcina *pru-* nu ne este necunoscută în ţinutul thracic. In afară de numele diferiţilor prinţi bithynici *Προυσίας*, avem toponimicele *Προυσιὰς* şi *Προῦσα* cu respectivele etnice *Προυσιεῖς* şi *Προυσαεῖς*, a căror bază (vezi Tomaschek, II 2, 22) e, evident, *pru*, din preu̯-, în formele derivate *preu-th*, sanscrit *pruth*, şi *preu-s*, sanscrit *pruš*, astfel în cât eventual chiar *Prusias*, numele propriu, ar puteà fi interpretat ca un primitiv *Pruthias* sau *Prusvias* (Tomaschek, *l. c.*). Prutul fiind mult mai adânc în teritoriu dacic, decât Nistrul, *această persistenţă a pronunţiei primitiv thracice (a unei forme probabil iraniene), nu e nenaturală. Dar ea nu e nici izolată.* Vom aveà imediat ocazia să mai constatăm şi altele. Destul să fixăm acum că ea ne este chiar documentată de Constantin Porphyrogenitul, *de adm. imp.*, 38, Bonn p. 171, 12: *Βροῦτος*, alăturea de cealaltă, pecenegă, *Βουράτ*. Grecii dela Bizanţ o aveau pe a lor prin Unguri dela Thraci, Pecenegii pe a lor prin Slavi dela Sarmaţi.

C. *Siretul*. Autorii antici ne păstrează trei forme pentru numele acestui râu: *Τιαραντός* (Herod. IV 48), *Ἱέρασος* (Ptolemaeus III 8, 2) şi *Gerasus* (Amm. Marc. XXXI 3, 7). Toate trei sunt transcrieri destul de corecte ale unuia şi aceluiaş nume scitic: Čarañţ (râul «repede») (cf. şi Niederle, *o. c.* I 1, p. 155, n. 1, după Müllenhoff, D. A., III 163, — fără însă a luà poziţie pentru numele scitic, propus de Tomaschek, II 2, 98) — cu deosebirea că pe vremea lui Ptolemaeus ñ dinaintea lui *ţ* dispăruse, ca în atâtea alte cazuri de pronunţare provincială romană, chiar a vorbelor latine (cf. CIL. III pag. 2572, unde, special pentru terminaţia *ens* şi pentru *n* înainte de *s* şi *t* sunt un număr foarte mare de exemple). Dar din această pronunţare, a cărei ultimă formă dela Ammian, deci spre sfârşitul secolului al IV-lea, *Gerasus*, ne arată

continuitatea pronunțării scitice, nu puteau rezultà formele pe care le găsim la Constantin Porphyrogenitul (*Σαράτ* peceneg, *Σέρετος* ungaro-byzantin: *de adm. imp.* c. 42, Bonn, p. 179, 20 și c. 38, Bonn, p. 171, 13). Cum se explică acest fenomen, că, în loc să avem din *Gerasus* o formă analoagă cu cea a Mureșului ori Argeșului ori Crișului (*Μορήσης, Τιμήσης, Κρίσος* la Porphyrogenitul, *de adm. imp.* c. 40, Bonn 174, 6-7; *Argesis*, vezi mai jos) d. p. Géraș, sau Géreș, am avut o formă așà de arhaică, precum e forma *Seret* r. *Siret*. Cred că nu e nevoie să accentuez mai mult analogia cu cealaltă formă arhaică păstrată, pentru *Prut*. Ori, dacă urmărim toponimicile thrace, găsim rădăcina care să fi menținut o pronunțare specific thracică, alăturea de cea scitică, a numelui Siretului. Avem localitatea *Σῖρις* lângă lacul Prasias, cu variantele Sirae, *Σίρρα*, byzantin *Σέρραι*, azi Seres, precum avem tribul *Σῖρες* lângă Ergene (anticul Erginias) în legătură cu rădăcinile thraco-armene *sêr*, *sirel* (iubire): v. materialul la Tomaschek (II 2, 82, cf. 42). In sfârșit avem — ceeace e deosebit de important — chiar forma *Σέρετος* pentru o localitate din Dardania, la Procopius (*de aedif.* IV 4, ed. Haury, p. 120, 38), care știm că ne-a păstrat o mulțime de forme autentice thraco-dacice. Sunt înclinat deci a crede că avem și aici o persistență thracică paralelă cu cea scythică, dar în acest caz biruitoare asupra acesteia chiar la popoarele străine, așà fel ca formele pecenege dela Porphyrogenitul să reprezinte o firească reproducere a pronunției străvechi thrace, moștenite și de noi și de Slavi, iar nu o prelucrare originală și ciudată a formei scythice păstrate încă la Ammianus [1]). Siretul fiind și mai adânc decât Prutul în teritoriu dacic, lucrul pare firesc, iar dispariția formei iraniene la sfârșitul secolului al IV-lea, când dispar și Sarmații — Iranienii, cari o conservau — din izvoarele epigrafice și literare, se arată iarăși firească.

D. *Buzeul*. Nu avem decât un singur document asupra vechimei numelui acestui râu, povestirea din actele Sfinților

---

[1]) Asupra sufixului *-ta, -te, -tos*, nu mai insist, el fiind suficient de frequent în toponimia thracă.

privitoare la Saba «Goticul», care, în ziua de 12 April 372, a fost înnecat în râul *Μουσέος*, de agenţii executori ai persecuţiei lui Athanarich împotriva Creştinilor din regatul său. Din fericire ştirile cu privire la Saba sunt contemporane, autentice şi bogate, astfel că nici o îndoială nu poate fi asupra localizării pe hartă a râului de care vorbesc *Acta SS*. (Vezi tot materialul în cartea mea *Contr. la ist. creşt. daco-roman*, p. 156 şi urm). Este vorba de *Βουσέος*, transcris *Μουσέος* în loc de *Μπουσέος*. Niederle (*o. c.*, II 1, p. 30) acceptă şi el această identitate *Μουσέος* = Buzeul. Kretschmer, *Einleitung*, p. 236, relevă fenomenul de consonantism, foarte important în thracică, al schimbului între *m* şi *b*: *Museos* putea fi, deci, eventual, chiar pronunţare reală thracică alăturea de *Buseos*. Cu dreptate cuprinde dară Tomaschek acest nume în lista toponimicelor thrace, propunându-i chiar rădăcina, ipotetică, bhuğ- «a îndoi» (II 2, 95). Cred însă că Tomaschek greşeşte lăsând acest nume izolat în mijlocul toponimiei thrace şi nefăcând apropierile imperioase care urmează. In adevăr rădăcina *buz*- sau *bûza* este foarte bine reprezentată în onomastica thracă, de care toponimia fireşte nu se poate despărţi. Avem numele de persoane *Βύζας*, *Βύζης* şi *Βύζος* din vremile cele mai vechi: Pausanias V 10, 3, pomeneşte ca întemeetor al Byzanţului pe un *Βύζας ὁ Θρᾴκης βασιλεύς*, (cf. Tomaschek II 2 16). De altă parte numele *Βούζης* şi *Βουσᾶς*, probabil ca nume bessice, apar în mare număr până la sfârşitul secolului al VI-lea în ţinutul thracic din dreapta Dunării. Nù mai puţin, avem, ca ethnicon, cunoscuţi *Βυζηνοί* şi *Βουζαῖοι* (cf. pentru material Tomaschek, p. 17). Este limpede că forma *Βουσέος*, sau mai exact *Βουζέος* [1]), reprezintă forma autentică getică a numelui acestui râu, păstrat întocmai, şi foarte probabil fără nici un intermediar străin, la poporul nostru până astăzi.

E. *Argeşul*. Herodot (IV 48) înşirând numele de râuri daco-scythice, care se varsă în Dunăre, pomeneşte şi un

[1]) De o eventuală pronunţare a lui *β* în vremea târzie romană şi byzantină ca *v*, nu avem a ne împiedicà aici: întâiu pentru că la Thraci nu se întâmplă aceeaş schimbare, şi al doilea pentrucă chiar la Greci, diferitele nume thrace începând cu *β*, ne sunt păstrate şi în transcrierea latină, cu *b*, în inscripţii ori la autori latini, aşà că pronunţia lor thracică ne este asigurată.

'Ορδησσός. Toată lumea a zis: *Ordessus* = Argeșul (cf. și Niederle, *o. c.*, II 1, p. 30 și harta dela pag. 32). Tomaschek (II 2, 94) nu face aceeași identificare, ci notează că acest nume e propriu zis asemănător cu acela al unei așezări cariano-milesiene pomenite la Marea Neagră, la E de Tyras (Ptolemaeus). Aspectul numelui e în adevăr «carian», dar așezarea la care face aluzie Tomaschek, fără a cità nici un isvor, cred că e mai mult o confuzie a lui Plinius, după care s'a luat și Arrian. Tomaschek de altfel nu trage nici un fel de concluzie și nu se pronunță asupra formei *'Ορδησσός*. Ori este evident că această formă trebuie considerată împreună cu *'Οδησσός*, *Σαλμυδησσός*, și toate celelalte toponimice cu sfârșitul în *-σσός*, care se mai întâlnesc în teritoriu greco-thrac. Kretschmer, *o. c.*, p. 405, e de părere, că eventual aceste forme ar puteà fi și indogermanice, în vreme ce Pauli, *Eine vorgriechische Inschrift von Lemnos*, p. 79 (cf. Kretschmer, *o. c.*, p. 291 și 405 cu p. 193 n. 2) le consideră drept preindo-germanice. Părerea lui Pauli a prevalat: unitatea de vieață thraco-phrygă din mileniul al II-lea a. Chr., în tot ținutul dintre Dunăre și Halys, a fost la fel în timpurile anterioare[1]). — Care e însă atunci adevăratul nume antic al Argeșului, pe care Herodot îl va fi auzit fals — el care erà din părțile Cariei — ca un nume «carian»?

La Mysii din Asia Mică, deci în ținut pur thrac, Hierocles ne-a păstrat în al său Synecdemus numele de localitate *Ἄργιζα*. In Tabula Peutingeriană numele localității e transcris *Argesis*. Am citat întâiu pe Hierocles, fiindcă Tabula deși mai veche, are multe greșeli de copiști. Cele două forme se susțin una pe alta și arată în aceeași vreme încotrò avem a căutà forma imediat anterioară celei românești. In adevăr, precum ne-a ajutat Constantin Porphyrogenitul la explicarea numelui Siretului și tot el ne dă și formele așà de evident protoromânești *Μορήσης* pentru Mureș (care, firește, nu vine direct nici din Maris, nici din vreun Marisia ori *Μάρισος*

[1]) Toponomastica preindogermanică servește acum la o clarificare a stratificării popoarelor în Sud-Estul Europei și in Asia Mică și a fost întâiu științific tratată și pusă în valoare de Pauli (*o. c.*) și Kretschmer (*o. c.*, p. 188, 193, 290 sqq., 311 sqq. 357 sqq. 377 și 405).

oarecare, ci are cu totul altă evoluție, de care, poate ne vom ocupà altă dată), *Τιμήσης* pentru Timiș, *Κρίσος* (cf. aici și *Cresia*, *Crisia* dela Iordanes și Geogr. Rav.) pentru Criș — tot așà el ne ajută, indirect, să căutăm în forma *Argesis* ori *Argisis* pe cea din care a derivat imediat cea de azi. In adevăr, afară de exemplul din Mysia, pentru rădăcina thracică adevărată a numelui Argeșului, mai avem și alte pilde. In Bisaltia avem localitatea *Ἄργιλος*, care după glossa lui Hesychius *ἄργιλος-λευκόγειος*, ar fi «Alba», iar pentru râu, «râul alb» (Tomaschek II 2, 54 cu II 1, 4). In Thracia avem râul și castelul *Ἄρζος*, eventual cu aceeași rădăcină *arg-* «a fi luminos, a străluci» (ibid. II 2, 92). Apoi, în Pelasgiotis, la NV de Larisa, în ținutul de pătrundere thracică, Strabo pomenește străvechea așezare myceniană *Ἄργισσα*, lângă râul Peneu, și care pe vremea lui se chemà *Ἀργουςα* (C. 439 și 440). In sfârșit exemplul hotărîtor ne este dat epigrafic în vestita inscripție a lui Burebista, dela Dionysopolis (Kalinka nr. 95 = Dittenberger, *Syll.*[2] nr. 342): localitatea *Arci-dava* din Banat, care la Ptolemaeus e ortografiată *Ἀργιδαύα*, apare în inscripție (a se cetì pe fotografia dela Kalinka, unde se vede perfect tot cuvântul) tot cu *γ*, adică *Ἀργέ-δαβον*. *Deci Ἀργέ-σις* ori *Ἄργε-σις*. In ce privește sufixele general thracice *-ζα* (Tomaschek II 2, 61), *-ζις* (II 2, 63 și 53), resp. *-ισσα* (II 2, 55), *-ισσος* (II 2, 53), cred iarăș că nu e nevoie să le mai avem aici special în vedere, când sufixul *-σις*, el însuși, ne este deasemenea documentat, prin *Τίβισις* (dela Herodot IV 49), ori *Πάννυσις* (Tomaschek II 2, 94 sq.), ori *Αἴζισίς* (ibid. 53), ori chiar *Δάνουσις* (vezi mai jos). Clarificată astfel și originea, de astă dată pur dacică, a numelui râului Argeș și legătura strânsă între forma originală și cea românească, sunt încă și mai mult dispus să cred, că n'a fost nevoie de o mijlocire slavă pentru a trece dela *Arge-sis*, la *Argeș*.

Dar această concluzie cu privire la transmisiunea directă și continuitatea formală invariabilă a numelui *Argeș* e confirmată indiscutabil cu ajutorul lui Ptolemaeus, Procopius și, iarăși, Constantin Porphyrogenitul, deoparte, cu ajutorul toponimiei armene actuale de alta. Se știe azi că limbele thracă,

phrygă și armeană alcătuesc o unitate organică în mijlocul celorlalte limbi indogermanice. Ptolemaeus cunoaște în Armenia Maior lacul *Arsesa* (*ἡ Ἄρσησα λίμνη*) (V 12, 3) și regiunea Arsesa *(ἡ Ἄρσησα χῶρα)* (V 12, 6). Porphyrogenitul, vorbind în cap. 44 din *de adm. imp.* de țara *Apachunes* și de orașele ei, citează de repetate ori orașul *Ἄρζες*, ortografiat odată (ed. Bonn, p. 191, 22) și *Ἄρσες*. Lacul e lacul *Van* de azi în prelungirea lui băltoasă nord-vestică, — orașul și regiunea sunt la nordul lacului Van și numele vechiu s'a păstrat: *Argiș*. E, firește, străvechiul toponimic thraco-phrygo-armean, având rădăcina *arg-*, mai sus studiată, și care de fapt se pronunță încă de atunci, ca și azi, *arğ*. Această rădăcină se întâmpină deopotrivă în Armenia vestică și în cea răsăriteană, spre lacul Van. In apropiere de *Caesarea*, oraș în Armenia apuseană, Fr. Spiegel notează în a sa *Erânische Altertumskunde* I, Leipzig, 1871, p. 185, muntele *Argaeus*, care azi se cheamă *Argîsh-dâgh*, adică exact numele *Argeș* păstrat din vechime până azi. De altă parte orașul *Ἄρζες*, pomenit de Porphyrogenitul la lacul Van, la Apus de orașul Pergri, îi e cunoscut și geografului orientalist Saint-Martin, care în ale sale *Mémoires historiques et géographiques sur l'Arménie* I, Paris, 1818, îl și identifică cu *Arses*, *Ardzes* dela Porphyrogenitul, sub numele contemporan de *Ardjesch*, în țara K'hadjperuni, cantonul *Ardjișa govid*. Saint-Martin notează că localitatea are și o fortăreață și că Syrienii numesc orașul și cetatea *Argysch*, iar Arabii *Ardjysch*, ceeace revine la acelaș *Argeș* bine cunoscut. Deasemenea Saint-Martin mai relevă că țara Arsesa pomenită de Ptolemaeus se vede a corespunde ca teritoriu tocmai ținutului orașului *Argeș* din *Khadjperuni*. De altfel Kiepert în al său *Atlas Antiquus*, harta IV și indicele numelor a înregistrat fără nici o rezervă aceste identificări: lacul și orașul *Arsesa* = *Ardjîsch*-ul de azi[1]).

[1]) Ca simplu document notez aici că Weigand în studiul său «*Ursprung der südkarpathischen Flussnamen in Rumänien*», în *XXIV—XXIX Jahresb. des Inst. für rumänische Sprache*, Leipzig 1921, p. 70 și urm., dă Argeșului o etimologie cumanică (p. 79), Buzăului (p. 80) una bulgaro-maghiară, Prutului una ruteană, ca și Nistrului (p. 89 și 92), iar Siretului ar dori să-i dea o origine maghiară, dar nu are decât un argument comic, și renunță. Nici una din etimologiile de mai sus nu este, ca justificare filologică, serios prezentată.

Dar numele se întâlnește și pentru persoane, la Thracii din Balcani în secolul al VI-lea d. Hr. Procopius în *bell. Gotth.* II 2, ed. Bonn, vol. II, p. 151, 14, pomenește printre Thracii (Bessii) din armata lui Belisarius pe un *Κουτίλας* (vezi un altul la Histria: *Histria* IV, p. 595 sq.) și pe un *Ἄρζης*, despre vitejia cărora înșiră adevărate minuni.

Argeșul românesc este deci străvechiu thracic și de două mii de ani pronunțarea cuvântului a rămas aceeași.

F. *Dunărea.* In nici o limbă europeană, veche, sau nouă, numele râului nostru părinte, așà de strâns legat de întreaga noastră desvoltare istorică și atât de cântat de poezia populară, nu apare la fel ca în românește. Grecii și Romanii au avut alt nume. Germanii, Maghiarii, Slavii, au azi alte nume. Iar cât privește pe strămoșii direct interesați și vecinii lor, adică Thracii și Scythii, respective Sarmații, din actuala pustă ungară, ei par a fi avut iarăși nume speciale, diferite de cel românesc. Să cercăm dară, pe un plan mai larg, în capitolul ce urmează, a lămurì, pe cât e posibil, origina numelui Dunării.

III.

Romanii au putut cunoaște Dunărea atât prin Rhaetia și Noricum, cât și prin Pannonia. Ei i-au dat numele pe care l-au găsit la locuitorii riverani din Austria și Ungaria actuală. Prima mențiune a acestui nume e destul de târzie: la Caesar, care cum știm voia să se coboare și spre Dunărea mijlocie, spre a supune pe Dacii lui Burebista, cari ajunseseră foarte primejdioși pentru întreaga stăpânire romană în peninsula balcanică. Caesar îi zice Dunării *Danuvius (bell. Gall.* VI 25). După el îi vor zice și Latinii și Grecii la fel, din ce în ce mai frecvent, înlocuind tot mai mult străvechiul nume dat de Greci — după Thracii sudici — *Ἴστρος* (de unde, latinizat *Hister)*, încă dela Hesiod (sec. VII a. Chr.). Geografii antici, cari știau că ambele nume se bazează pe o realitate, întru cât de fapt în cursul de sus fluviul erà numit de riverani *Danuvius*, iar în cel de jos *Istros*, au cercat să

fixeze punctul precis unde râul îşi schimbă numele, natural fără a reuşì în această întreprindere, întru cât de fapt râul aveà în cursul mediu şi alte nume, real întrebuinţate, precum vom vedeà mai jos. Brandis, în articolul său *Danuvius* la Pauly-Wissowa IV 2103 sqq., a strâns în privinţa acestor chestiuni antiquarico-geografice un oarecare material destul de însemnat. Mult mai complet e însă materialul cules de Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz*, I, 1225 sqq. Totuş o interpretare a acestui material lipseşte atât la Brandis cât şi la Holder.

In adevăr, dela început se pun două chestiuni hotărîtoare: 1) originea numelui *Danuvius* şi 2) adevărata sa pronunţare barbară, cu evoluţia ei până la numele modern.

In privinţa originei[1]) Brandis se mărgineşte să afirme (p. 2105) că azi e general acceptată părerea, că numele *Danuvius* e de origine celtică (din *Danuv-io-s*), Romanii luându-l dela Celţii din Alpii bavarezi şi austriaci, respective dela Celţii din Illyricum. E adevărat că se găsesc în limba celtică rădăcini care, ca *dãnu*, *dána*, «îndrăzneţ», «neînfrânat», ar puteà procurà o derivaţie, — dar, după cum observă însuşi Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz* I 1225, numele Dunărei în orice caz nu e originar celtic, ci împrumutat: zicem noi, dela Iranieni şi Holder singur compară zd. *danu* «râu», osset. *don*,—ved. *dánu* «ploae», «umezeală». Chiar în thracică Holder relevă tema *danus* (*San-danus*, *'Απι-δαvός)*, pe care o alătură de vechiul indic *dãnu* «curgător», «lichid». Brandis uită — probabil — că Celţii, ei înşii, nu sunt la Dunăre acasă la ei, ci sunt veniţi din Vest şi Nord-Vest. De ce adică ar fi dat ei nume nou Dunării la venirea lor, în loc să primească pe cel existent dinainte? Căci după cum am notat mai înainte, rădăcina *dan-*, *dana-*, în semnificarea clasică de fluviu, e iraniană, adică sarmatică, respective scythică. Ori Sarmaţii pe vremea lui Caesar sunt şi ei la Dunărea mijlocie, în marea câmpie ungară şi în munţii Slovaciei actuale. Nimic nu împiedecă să admitem,

---

[1]) Cf. şi Niederle, *o. c.*, I 1, p. 19, n. 3, iar asupra numelui Dunării la Slavi, ajuns indirect, prin neamurile germanice ori celtice, vezi întreaga discuţie din punct de vedere slav, p. 17 şi urm. Cf. şi II 1, p. 169, unde Niederle susţine că încă din sec. II Slavii începând a se coborî spre Dunăre i-au cunoscut numele dela diferiţii Germani de aici.

că, chiar transmis prin Celți, numele roman al Dunării ar fi, totuș, de origine sarmatică. El ar intrà atunci în marea familie iraniană, împreună cu Donul, Niprul, Nistrul, Prutul și Siretul.

In ce privește pronunțarea avem o mulțime de citate antice, culese atât de Holder (*o. c.* I 1225 sqq.) cât și de Brandis (p. 2103), cari ne arată că *Danuvius*, transcris grecește *Δανούβιος*, este o formă latină vestică, pe când de fapt în Orient se pronunțà real de localnici *Dánuvis*, transcris grecește *Δάνουβις*. Cum însă *Dánuvis* puteà sunà și simplu *Dánuis* (cf. la Strabo, C. 304 și 314 forma *Δανούιος*), se pare că unii indigeni, prin asimilare cu numele de râuri terminate în *-sis* (vezi mai sus, sub *Argeșul*), Timisis, Morisis, Argesis, îl numeau și *Dánusis*. In orice caz Brandis nu are dreptate să emendeze fără nici un comentar glossa dela Ștefan Byzantinul: *Δάνουβις ἢ Δάνουσις* în *Δανούβιος ἢ Δάνουβις*. Sigur e, că în părțile nordvestice ale Peninsulei Balcanice se pronunțà numele Dunării ca *Dánuvis*, că adică, rădăcina numelui sunà *danu-*, iar nu *duna-*, precum e rădăcina numelor actuale ale fluviului. O dovadă în plus despre aceasta îmi pare a fi și prezența rădăcinei *dan-* în numele de localitate *Δανε-δέβαι* din ținutul Kavetzos, Dacia Mediterranea, la Procopius, *de aedif.* IV 4, ed. Haury, p. 121, 28. Dimpotrivă, în Nordul Dunărei erà o pronunțare, care anunțà pe toate cele actuale, cu vocala *u*, în prima, și vocala *a* în a doua silabă, accentul rămânând acelaș, pe prima silabă. In adevăr din anii 390—420 [1]) avem o mărturie foarte caracteristică la Pseudo-Caesarius din Nazianz, care ne spune că Goții, cari tocmai se aflau încă la Dunăre, îi ziceau *Δούναβις* și *Δουναῦις* (cf. exact formele slave *de mai târziu*, Dunáv și Dunáj, precum și cea germană de mai târziu, Donau). Pasagiile din Pseudo-Caesarius sunà așà (*Dial.* I, 68): *τὸν... παρ' Ἕλλησι δὲ Ἴστρον, παρὰ δὲ Ῥωμαίοις Δανούβιον, παρὰ δὲ Γότθοις*

[1]) Seeck, la Pauly-Wissowa, III, 1300. — Müllenhoff, *Archiv f. Slav. Phil.* I 1875, p. 295, o datase tocmai de pe la 525 d. Chr., ba chiar dùpă, firește greșit, căci la această dată *Goții* nu mai jucau nici un rol în părțile noastre, sediul Visigoților erà departe în Vest, iar luptele lor cu *Byzantinii* nu se mai dădeau la Dunărea moesică.

Δούναβιν προσαγορευόμενον; (III 144) *παρὰ δὲ Ἰλλυριοῖς* (în Illyricum!) *καὶ Ῥιπιανοῖς* (în Dacia ripensis!) *τοῖς παροίκοις τοῦ Ἴστρου, Δανούβης, παρὰ δὲ Γότθοις Δουναῦις* (emendat, cu dreptate, din *Δουναῦτις*, de Müllenhoff în *Arhiv f. Slav. Phil.*, I, p. 293: articolul său despre *Dunăre* în germană și slavă) (Migne, *P. Gr.* 38, p. 936 și 1093). Menționând aceste forme, Pseudo-Caesarius notà deci în *Dial.* III 144 forma balcanică obișnuită, *Δανούβης*, adică *Δάνουβις* (cf. Holder, *o. c.*, I 1235), adică *Dánuvis* (Migne, *o. c.*, 38 p. 1093), care continuă a fi citată și de Procopius (*de aedif.* IV, 5) în sec. VI, ba chiar și mai târziu.

Se pune acum întrebarea: erà forma cealaltă, pe care am atribuit-o Nordului Dunărei [1]), o invenție gotică? Ziseseră, ei Dunării pentru întâia dată *Dúnavis*, sau *Dunáuis*, sau cumva, ei nu făceau decât să ia dela localnici această formă, care tocmai ni e documentată alăturea de altele străvechi, ca *Gerasus*, pentru Siret, *Buseos*, pentru Buzeu, în izvoare quasi-contemporane (căci ne aflăm cu acestea din urmă pe vremea împăratului Iulian, el însuși un scriitor care pomenește Dunărea cu numele tradițional în Sud, de *Dánuvis*)? — Răspunsul a fost dat cred definitiv de Müllenhoff (D. A.) și Holder *(o. c.)*. Goții, la venirea lor în Dacia Scitică posedàu un nume pentru Dunăre, și care erà o formație specific germană: din iranianul *Dānava* sau *Dānavya* (sarmatic *Dănăvi*: după A. Sobolevskij în *Archiv f. Slav. Phil.*, XXVII 1905, p. 243) Celții creaseră al lor *Dānŭv-io-s*, iar Germanii — prin intermediul celtic — *Dônavia*, în care din iranian rămăsese numai rădăcina *Dan-Don*, iar pentru rest Germanii adăogaseră o nouă rădăcină, proprie, *awa* (gotic *ahva*), «râu» (cf. Holder, *l. c.*, și Müllenhoff, *Arch. f. Sl. Phil.*, *l. c.)*. Goții aveau deci un nume al lor, *Dônavi* — pe care însă aici la noi îl pronunțau *Dûnavi* — și pe care Slavii l-au moștenit întocmai dela dânșii, cu toate că au schimbat genul cuvântului, făcându-l masculin: *Dunav*, *Dunaj*. — Dimpotrivă însă Thraco-Romanii din Illyricum și Dacia Ripensis ziceau

[1]) Căci informația din Pseudo-Caesarius e, natural, o parafrază după scrisele și spusele lui Caesarius însuși, care pe la 350 erà activ și cunoștea perfect lucrurile dela Dunărea-de-jos (cf. Seeck, la P.-W., III 1300).

contemporan *Δάνουβις* (Pseudo-Caesar. III 144) şi Müllenhoff recunoaşte că, independent de Goţi şi anterior lor, există aici o evoluţie a numelui, caracteristică regiunei dela Dunărea de jos (*Archiv*, I, p. 294).

Pronunţarea *Dunavi(s)* se arată însă a fi fost ea însăşi independentă de Goţi şi în orice caz anterioară lor. La sosirea lor în Dacia şi la gurile Dunării, în sec. III, şi apoi la marea lor migraţie prin Dacia Scitică în sec. IV, ei ar fi trebuit să zică Dunării *Donavi*, aşà cum i-au zis neamurile germanice şi înainte şi după trecerea prin Dacia. Doar Bastarnii fuseseră aici dinainte de Hristos, iar Germanii din Vest erau în contact direct cu Dacii noştri iarăşi de sute de ani. In ce priveşte forma germanică *Donavi*, ea se cristalizase, probabil, cum crede şi Holder (*l. c.*, p. 1225) încă dela începutul secolului I a. Chr. în Vest şi se răspândise apoi treptat spre Răsărit. — Şi totuşi Pseudo-Caesarius ne spune repetat că Goţii ziceau *Dunavi*, iar nu *Donavi*, cu o pronunţare care anunţà pe cea slavă, deşì Slavii nu erau încă aici.

Cred că forma cu ***u*** e nordthracică, sau, mai precis, dacică. Transformarea directă a lui *ā* (iranian) în *ū* (thracic) nù ne este suficient documentată pe teritoriu pur thracic — ca fenomen de vocalism thraco-dacic [1]) — pentru a ne dispensà de ajutorul altor limbi indogermanice în fixarea evoluţiei rădăcinei iraniene *dana-* la Daci. In adevăr, cum a arătat Kretschmer în a sa *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, p. 226, Thracii nu aveau trecerea dela *ā* la *ō*, deci din sarmaticul *Danava* ei nu puteau scoate pe *Donava*, necesar formării unui *Dunava* thracic. Dimpotrivă ei aveau, ca fenomen absolut banal, trecerea lui ***o*** în ***u*** (Kretschmer, *o. c.*, p. 221, 223, 225, 226) şi anume atât a lui *ō* cât şi a lui *ŏ*. Cum însă Dacii fuseseră din vechi timpuri în contact cu Germanii, forma germanică *Donavi* a numelui Dunării puteà să le fie cunoscută cu mult înainte de venirea Goţilor. Dar *Donavi* germanic se schimbà mecanic la Daci în *Dunavi*. Pronunţarea gotică de care ne vorbeşte Pseudo-Caesarius, ca fiind uzată de Goţi în secolul al IV-lea,

---

[1]) N'am aveà decât *zara*=*zura* «apă» (cf. Tomaschek II 2, 102).

trebuià deci să fie de fapt pronunțarea dacică adoptată și de ei, — dar netrecută mai departe celorlalți Germani și părăsită eventual chiar de ei după plecarea din ținutul Dunării-de-jos, și după reluarea în Vest a legăturilor cu ceilalți Germani, pentru cari rădăcina numelui Dunării a rămas constantă *don-*.

Dar mai mult decât atât: Dacii puteau chiar pe calea scito-sarmatică să ajungă la pronunțarea lor. Și poate această cale a fost cea adevărată, întrucât combinarea rădăcinei *dona-* cu sufixul *ris* de care vom vorbì îndată, a trebuit să aibă loc într'o vreme foarte veche, când încă se creàu termeni noi pe cale de generație spontană internă. Rădăcina iraniană *dāna-* aveà și varianta scito-sarmatică *dona* (cf. osset. *don)*. Și Germanii și Scito-Sarmații dădeau deci — deopotrivă — Dacilor forma necesară pentru a ajunge la *duna-* dacic.

Fixat acum acest lucru, să vedem ce explicare se poate găsì pentru sufixul *-re*, care caracterizează astăzi în chip unic numele românesc al *Dunării*, față de toate celelalte limbi europene.

Nu voiu face aici istoricul etimologiilor care s'au propus pe rând pentru numele Dunării, până la ultimele care căutau în Gallia sau la Volga elemente de lămurire pentru a doua parte a cuvântului acestuia enigmatic. Voiu accentuà numai un singur lucru: cuvântul e preromânesc și preslavic, deci dacic. Inlăuntrul limitei de timp — cel mai târziu — de c. 100 a. Chr. și 100 p. Chr., deci oarecum contemporan cu numele germanic al Dunării — care se alcătuià exact la fel: rădăcina străină *don* + sufixul germanic *awa* — a trebuit să se formeze și numele ei dacic: din aceeași rădăcină străină + sufixul dacic *ri-s*. Aș atribuì chiar — firește, cu totul ipotetic — epocei de expansiune de pe vremea lui Burebista, când Dacii se întind în Vest până la Viena — deci adânc în teritoriu sarmato-celto-germanic — iar în Est până dincolo de Odessa — deci adânc în ținutul scytho-sarmato-germanic — crearea noului cuvânt. Dacă fenomenul s'a petrecut în Dacia transilvană sau în Dacia scitică, e greu de hotărît și de altfel și indiferent. Fapt è, că analogiile pentru noua alcătuire existau și în Răsărit și în Apus, în numele de râuri sau de locuri terminate în *-ri-s*.

Karl Brugmann a arătat în vol. II p. I, din *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* (ed. II Strassburg 1906) p. 323 sqq., rolul sufixelor în *r-* și *l-*. Dintre acestea sufixele *-ri-* și *-li-*, care «arată cea mai mare productivitate în vechile limbi italice și slavice» (p. 381 sqq.) sunt atât în vechea indică, în avestică, în lituană, cât și în greacă, în celtică și așà mai departe, active tocmai în formele care ne interesează aici *ri*-š, *ri-s* [1]). Sensul pe care-l adaugă sufixul, e în general un determinant intensificativ al rădăcinei de bază,— în cazul nostru: *Dúna-ri-s*, «râul» prin excelență, râul mai mare decât celelalte (cf. la Brugmann și sensul comparativ, în care conceptul de contrast erà pus în asemănare și deosebire de aceste sufixe în *r-* și *l-*, provenite din adverbe cu ințeles local: *l. c.*, p. 323 și 165). In ce privește cantitatea lui *i* din *ri-s*, el nu puteà fi decât scurt, ca și în celtică (v. numele de râuri ca *Ligeris*, etc.) în latină (*acris*, *febris*, etc.), în slavică, etc., așà în cât trecerea lui *ri-s* în *re* a fost ceva firesc.

Dar aceasta e teorie. Găsim noi de fapt nume de râuri ori de localități în ținutul thraco-scitic, formate cu *ris*, astfel în cât numele Dunării să se prezinte ca ceva obișnuit, iar nu absolut excepțional și enigmatic?

Răspunsul l-am dat în scurt și cu alt prilej. Reviu azi documentând filologic cele numai afirmate atunci.

Numele vechiu al Ialomiței arată să fi fost *Naparis*. Avem în acest nume, cum a observat și Tomaschek II 2, 96 și 98 baza *nap-a*, pe care o regăsim atât în numele de popor scitic *Νάπαι*, *Ναπαῖοι*, cât și în dacicul *Napoca*, în care sufixul *ac-a*, *oc-a*, *uc-a* e un fel de diminutiv (cf. p. 68—la Tomaschek, *o. c.*) și se regăsește tot în Dacia încă și în toponimicele *Alboca* (etnic *Albocenses*), *Rataca* (etn. *Ratacenses*, *Ratacensii*). Baza *nap-*, pentru care Tomaschek compară gr. *νάπος*, *νάπη*, «râpă păduroasă», precum și alte

[1]) Ba chiar în limbele Asiei Mici (preindogermanice) sufixul *r-* este foarte productiv, în special în numele de localități (Kretschmer, *o. c.*, p. 328). Numele de localități în *-ra* vin de obiceiu dela nume de persoane. In ce privește numele de persoane în *-ris*, *-ras*, *-ros*, e interesantă constatarea că formele în *-ris* sunt nume de femei. *Pentru genul feminin al Dunării aceasta e de reținut.*

rădăcini indogermanice, în special iraniene, cu sensul fie de «îndoit», fie de «umed», ori «izbucnitor», «isvorîtor» (p. 96), nu are, firește, nimic de-a face cu numele Niprului din sarmaticul *Danapris*, unde baza e *dana-*, iar *pris* e de pus în legătură cu rădăcina *pru- (iprŭ,*— vezi mai sus, la *Prut*). In ce privește lituanul *Nepras*, care corespunde lui *Danapris*, e posibil să avem, ca și în *Naparis*, rădăcina *Nep-*, cu sufixul *ra-s* (adică = *Nap-a-ri-s*), dar nu am posibilitatea de control suficient al acestei etimologii. Dimpotrivă e foarte probabilă rădăcina *nebh-* «a isvorî» în numele thrac de râu, *Νίψ (Νιβός*, acc. *Νίβα*) pe lângă Salonic, sau numele de localități *Νίψα* și *Νίβα*, și cu etnicul *Νιψαῖοι*, tot acolo, precum și la localitatea *Τϱα-νίψαι* în ținutul muntos dintre râul Erginias și Pontul Euxin (Tomaschek II 2, p. 96 cu 68).

Intre râurile scitice Ovidius pomenește în poemele sale *Ex Ponto* IV 10, 47 un *Sagaris*, pe care K. Kretschmer în Pauly-Kroll-Witte II A p. 5 îl identifică ipotetic cu Berezanul, ceeace pare destul de probabil având în vedere și ceeace urmează. In adevăr, la Răsărit de *Durostorum*, deci în Scythia Minor, avem o localitate *Saga-dava*, pomenită de Tabula Peutingeriana (v. Miller, *Itin. Rom.*, p. 506) și care ne dă deci legătura între thraco-scythicul *Saga-ri-s* de lângă Olbia și daco-scythica *Saga-dava* de lângă Durostorum. Numele *Sagae* ne este cunoscut și pentru Sciții dinspre Serica, în Turkestanul de azi (cf. Miller, *o. c.*, p. 623 și625), cari mai sunt numiți și *Sacae* (totuși și o *cohors Sacorum* în Moesia sup.: CIL. III 14217[6], probabil thraci iar nu scythi, de unde sigur și *Saci-dava*, cum mai e numită sus pomenita *Saga-dava* (cf. și Tomaschek II 2, p. 79), dela rădăcina skr. çak- «a fi tare, puternic», — ceeace ar dà eventual și pentru *Sagaris* al lui Ovidius, lectura *Sakaris*).

Dar avem și un *Sagaris*, sau, mai exact, *Sangaris*, pur thraco-phrygic: e râul bine cunoscut din Phrygia și Bithynia (cf. Miller, *Itin. Rom.*, p. 839 cu 670 și 639), în al cărui nume avem baza *Sang-*, cunoscută atât din Phrygia, în numele *Σάγγας* și *Σαγγία* (satul dela isvorul Sangariului), cât și din Dacia noastră, în *Σαγγι-δαύα*, localitate pe Oltul-de-sus, pomenită de Ptolemaeus (cf. și Tomaschek, II 2, p. 78 cu 98). — De altă parte, ca nume de persoană, *Sagaris*, e

bine cunoscut atât în Phrygia (CIG. III 3973) cât și în Galatia (CIG. III 4066): stând firește în legătură tot cu numele râului phrygian *Σάγαρις* (cf. Pape, *Wörterb. der griech. Eigennamen*, s. v. *Σάγαρις*, *Σαγαρῖτις*, *Σαγγάριος* și *Σάγγας*; cf. Renan, *Marc-Aurèle*, p. 193 și 194, pentru numele episcopului *Sagaris* din Laodicea), resp. *Σαγγάριος* (cf. Perdrizet, *Études Amphipolitaines*, în *Bull. de corr. Hell.*, 46, 1922, p. 49 și 56 sq., numele *Σαγγάριος* la Amphipolis, adică în ținut thracic).

Tot așà avem în regiunea Serdicei pomenit epigrafic un *vicus*, numit probabil după râul din apropiere, *Magaris* (CIL. X 1754: cei pomeniți în inscripție ca originari din acest *vicus* sunt dați ca *natione Bessi)*, iar în ținutul *Scasseta*, deci prin aceleași părți, o localitate *Μαγομίαι* (Tomaschek II 2, 66, după Procopius *de aedif.* IV 4, ed. Bonn, care dă *Μαγομιᾶς)*, sau *Μαγιμίαι* (acelaș autor, ed. Haury, p. 122, 23, fără emendația necesară!), pentru care Tomaschek citează rădăcina zendică *magha-*, însemnând «gaură», «adâncime», ceeace pentru *Magaris* ar dà explicarea de «vale mare și adâncă», deci de «râul Văii», foarte naturală și existând de fapt în actuala noastră onomastică fluvială.

Cum poporul nu prea face totdeauna «filologie», ci adesea compune o sumă de cuvinte după analogii foarte aproximative cu forme anterior existente în limbă (compară felul cum tratează poporul nostru diferitele neologisme, stâlcindu-le), aș puteà cità acum o întreagă serie de nume de râuri sau localități, terminate în *-ris* (aici *Ὄυ-αρ-ις* Tomaschek II 2, 10,—*Ἁλμ-υ-ρίς* II 2, 78—79,—*Πάσπιρις (Πασπίριος)* II 2, 95, râu chiar prin părțile Ialomiței, neexplicabil din slavă,—etc.), *-ra* (iată câteva care sunt în aceeaș vreme și perfect corecte filologic: *Σικέρα*, răd. çikh Tomaschek II 2, 80,—*Scapora*, răd. skap- II 2, 82,—*Capora*, răd. kap-, qêp- II 2, 84, etc.), *-ros*[1]), care să dovedească frecvența respectivului sufix în părțile thraco-dacice.

Dar mai mult decât atât: sufixul -r- este foarte productiv și în ținutul illyric al peninsulei balcanice, precum arată între alții și Dr. Petar Skok[2]) în ale sale *Studje iz Ilirske Toponomastike*, Sarajevo 1920 (extras din *Glasnik Zemeljskog Muzeja*

[1]) Pentru *-ros* nu mai citez exemple, fiind prea numeroase.
[2]) Asupra căruia mi-a atras atenția colegul Petre Cancel.

u Bosni i Hercegovini XXXII 1920, p. 29—46), p. 30 — 33. Căci acest sufix, cum am accentuat și mai sus, e general indo-european: din răd. *ong-* avem de pildă în ținutul illyro-thracic *Ἄγγρος*, în Italia *Umber*, *Umbro*, în Gallia *Ambris* (Tomaschek, II 2, 93; vezi în general Brugmann, *l. c.)*.

Dar, se va zice, cum de n'a rămas, afară de Dunăre alt nume asemănător? Răspunsul e simplu. Am văzut că și în vechime avem formații foarte variate pentru numele de râuri. Cele în ***ri-s*** nu sunt cele mai numeroase. Dar ***Dunărea*** aveà dreptul la o situație specială. Ori dacă examinăm numele antice păstrate pentru acest fluviu în scriitori și monumente, adică *Danuvius* (în diferitele forme derivate), *Ister* și enigmaticul *Ματόας* (despre care Ștefan Byzantinul s. v. *Δάνουβις* ne spune că în vechime erà numele «scythic» — în sec. VII d. Chr. asta poate fi însă egal și cu «turanic» — pentru *Ἴστρος)*, observăm că nici unul nu e dacic. *Danuvius* e iraniano-celto-latin, *Istros* este bessic (v. Jord. *Get.* 12, 75), adică, zicem noi, sud-thracic, iar *Ματόας* va fi fost — cine știe? — poate hunic (dacă de cp. ung. ***mát-oh-a*** «nălucă», «spaimă»?). Dar Geto-Dacii, cari în timpurile lor de maximă expansiune se întinseseră până pe Warthe și Vistula, la Răsărit de Posen, în Silesia și în Galiția și totdeauna locuiseră ambele maluri ale Dunării, ajungând ca insule izolate până în Rhodope (vezi diferitele ***-dave***, specific dacice, în toate aceste puncte, adunate, dar neinterpretate istoric, la Tomaschek, ***o. c.***, și, tot așà, confundate, ca general thrace, la Kretschmer, ***o. c.***), nu puteau să nu aibă și ei un nume al lor, sau să nu-și creeze unul, pentru râul cel mai mare al țării lor. Natural că Romanii și Grecii avându-și-le pe ale lor, atunci când au cunoscut pe Daci, nu le-au schimbat cu numele dacic. Mai mult: acest nume fiind indigen, adică barbar, nici nu s'a păstrat altfel decât ca element subteran, ca atâtea alte elemente specific daco-romane, chiar de origine latină. De ce, de pildă, s'a păstrat ***pavimentum*** pentru «pământ» numai la noi și nu și la ceilalți Romani? Și atâția alți termeni, pe cari i-am amintit cu alt prilej, intr'o lucrare asupra începuturilor creștinismului nostru?

*
* *

Incheind aceste scurte considerații, nu pot să nu accentuez încă odată paralélismul thraco-slav al atâtor onomastice și toponimice românești: lângă locul sau accidentul geografic de veche numire aborigenă, o numire nouă slavă: *Ialomița* slavă între *Buzeul* și *Argeșul* dacic, vărsându-se în *Dunărea* dacică. *Siretul* și *Prutul* scytho-dacice având mai toți afluenții de nume slave. Și la fel cu munții noștri.

Este deci nevoie să nu se mai trateze aceste teme cu idei etimologice preconcepute: exclusiv romanice ori exclusiv slavice. Să se ia în parte fiecare numire și să se analizeze pentru sine, cu mijloacele filologiei comparate, indogermanice și special carpato-balcanice, să se considere și împrejurările geografice, istorice și etnografice locale, și se va găsi atunci o persistență onomastică foarte caracteristică, după regiuni[1]). Adesea chiar insule foarte mici de străveche moștenire thraco-dacică vor apare aproape neașteptat în cutare ori cutare regiune de caracter general romanic, slavic, ori amestecat.

A trece fiecare onomastic ori toponimic neromanic fie deadreptul la elementele slave, fie în grupa preslavicelor ajunse în limba noastră, totuș, prin Slavi, cred că e o greșală.

Avem direct dela Thraci și Daci, pe calea thraco- și daco-romană, oarecare elemente, pentru a adăugà cunoștințe nouă la istoria originilor națiunii și culturii noastre. Desigur, nenumărate greutăți și deziluzii așteaptă pe cercetătorul acestor chestiuni așà de complicate și slab documentate, rătăciri și înșelări de sine ca în rare alte domenii filologico-etnografice, — dar fiecare pas mai departe pe acest teren nesigur e un câștig prețios pentru știința despre originile noastre.

---

[1]) Am afirmat d. p. și cu alt prilej că nù noi am mers la Albanezi, ci, eventual, Albanezii au fost cu noi, ori lângă noi, așà ca azi să avem anume elemente de-ale lor în limba noastră. Atrag azi atenția filologilor asupra multelor nume terminate în *-ίες*, pe care Procopius în *de aedif.*, IV 4, le înșiră în părțile Timocului și Nișavei de azi: *Σαλεβρίες*, *Δουρίες*, *Βουτερίες*, *Βαρβαρίες*, *'Εταιρίες*, *'Ιταβερίες*, *Σκινζερίες*, *Ζεαπουρίες*, *Σαβινι[β]ρίες*, *Πρετζουρίες*,—și cari s'ar puteà comparà cu forma messapico-albaneză de nume în *-ies (r-ies)*, de care vorbește Kretschmer, *Einl.*, p. 263 și 274 cu 278. — ***In general toată toponimia balcanică a lui Procopius ar merità un studiu cât mai aprofundat, având a dà surprinderi mari.***

RÉSUMÉ

Considérations sur quelques noms de rivières daco-scythes

Le territoire compris entre les Carpathes, le Balcan oriental, la Mer Noire et le Dniestr (Nistru), a été habité en grande majorité par les Gètes, déjà à une époque antérieure à nos connaissances historiques classiques, qui commencent à peine au VII-e siècle av. J.-Chr. Mais dans ce territoire gète (c'est-à-dire dace) il y a toujours eu des infiltrations plus ou moins importantes d'éléments iraniens: scythiques et ensuite sarmatiques. Les inscriptions et les monnaies nous conservent le souvenir de petits royaumes scythes entre Odessus et Callatis. Les Gètes aussi ont eu de grands mouvements d'expansion vers l'Est, en territoire iranien: les inscriptions grecques du Sud de la Russie nous conservent un grand nombre de noms thraces, de préférence au SO, dans les alentours d'Olbia.

Cette pénétration réciproque a créé dans cette région une synthèse très compliquée de formes de civilisation, où les éléments gètes sont profondément pénétrés par des éléments scythiques ou sarmatiques. Dans notre présent mémoire nous poursuivrons ce phénomène à travers quelques exemples typiques d'onomastique fluviale daco-scythe.

I. Nous trouvons dans la carte des privilèges, que l'empereur Trajan octroya le 25 octobre de l'an 100 aux Histriens (mon *Histria*, IV, p. 560), les suivants cinq noms de petites rivières: *[.]sampaeus*, *Calabaeus*, *Gabranus*, *Picusculus* et *Turgiculus*. Les deux derniers sont romains. Les trois autres devraient être thraces, car nous ne trouvons dans la Scythie Mineure, à cette époque, que des Thraces: les Daces et les Besses. Or, il se trouve, que les deux premiers noms sont, au contraire, très certainement, des noms iraniens, c'est-à-dire scythes.

Nous connaissons, par Hérodote, comme affluent du *Hypanis*, dans la Scythie, un *Ἐξαμπαῖος*. Or ce nom et le *[.]σαμπαῖος* d'Histria (probablement *Asampaios)* sont identiques. Minns, *Scythians and Greeks*, p. 39, en a donné l'étymologie: ce sont les racines zendes *asha*, *ashavan* «pur» et *pathi* «sentier», qui composent ce nom, dont le sens se retrouve jusqu'à nos jours dans la ballade populaire roumaine qui célèbre le Danube comme le grand «chemin sans poussière».

Quant au *Calabaeus* d'Histria, nous y retrouvons les deux racines *καλ(α)-* et *-αβ-* (resp. *-απ-*), dont la première veut dire en sanscrit «noir» et la seconde en néoperse «eau». Mais le *Calabaeus* n'est pas isolé en

Scythie Mineure: nous avons encore dans le nom de localité *Ζάλδαπα*, orthographié aussi *Ζάλδαβα*, une formation analogue: *ζαλδ-* (signifiant en néoperse, zend et sanscrit) «jaune» et *-απ-* ou *-αβ-* (en néoperse: zard-âb: eau jaune) «eau». (Cp. pour le matériel documentaire, Tomaschek, *die alten Thraker, s. v.)*.

Voici, donc, à côté du vieux *Zaldapa*, deux nouveaux noms scythiques d'acquis pour l'onomastique fluviale de la Scythie Mineure: *[A]sampaios* et *Kalabaios*.

II. Les Grecs ont connu le bassin inférieur du Danube très tôt après la fondation de leurs colonies pontiques sur le littoral thrace. Ils possédaient déjà au VI-e siècle av. J.-Chr. une factorerie fixe, en territoire gète, au confluent du Siret avec le Danube, dans la Moldavie méridionale. Les connaissances d'Hérodote sur le pays gète, au V-e siècle, auraient dû, par suite, être encore plus détaillées et précises qu'elles ne le sont. Mais Hérodote n'a pas visité lui-même cette région. Il l'a décrite seulement d'après des on-dit. Les noms des rivières géto-scythes, qu'il nous a conservés, sont parfois estropiés, les Grecs ne pouvant pas prononcer et transcrire tel son gète ou scythe, comme le ñ, le ţ, le č, le ğ, le š, le â, etc. La coexistence géto-scythe sur le même territoire a eu d'autre part, des conséquences onomastiques très intéressantes. Tel nom scythe de rivière qui traversait un pays habité en majorité par des Gètes, était prononcé par ceux-ci à la manière gète et, comme tel, transmis à d'autres peuples, — tandis que la forme scythique, ou bien coexistait, et se transmettait des Scythes aux Sarmates et par ceux-ci aux Slaves, et ensuite aux Pétchénègues, ou bien disparaissait au devant de l'autre forme. Essayons donc, à la lumière de ces faits, l'examen critique des principaux noms de rivières dans le bassin du Bas-Danube.

A. *Nistrul* (le Dniester). Hérodote l'appelle *Tyras*. De toutes les étymologies qui ont été données à ce nom, nous croyons comme seule fondée celle de Tomaschek: de la racine gète *tura*, dont les dérivés sont assez nombreux en territoire thrace (v. ci-dessus p. 7). Mais ce nom gète a été supplanté par un autre, exclusivement employé chez tous les peuples du bassin du Tyras: *Δάναστρις*, *Danaster*, c'est-à-dire, d'après la reconstitution de Sobolevskij *(Archiv. f. slav. Phil.*, XXVII 1905, p. 241—244), à l'aide de la forme slave **Дънѣстръ**, un primitif *Dana-istrŭ*. Or, cette forme est iranienne; si les Thraces ont eu quelque part à sa création (nous avons, dans la deuxième racine, le nom thrace du Danube, *Istros)*, cette collaboration n'a rien changé au sort de ce nom: les Sarmates l'ont transmis aux Slaves et ceux-ci à nous.

B. *Prutul* (le Prouth). Tout à fait différente a été l'évolution du nom de cette autre rivière géto-scythe. Déjà chez Hérodote le Prouth a deux noms: *Πόρατα* chez les Scythes, *Πυρετὸς* chez les Grecs. Les philologues ont hésité de dériver le nom actuel de l'ancien nom scythe. L'on a donc cherché d'atres origines, thrace, grecque, germanique, ou même slave (v. ci-dessus, p. 9). Nous sommes d'avis que l'origine iranienne de ce nom ne peut plus être mise en doute après l'étymologie tellement suggestive de Sobolevskij *(l. c.* p. 241): *păr-auta(h)*, de l'ir. *par*, «emplir», et l'avest. *aodha*, «eaux».

Cette forme iranienne se retrouve encore chez les Pétchénègues, dans le *Βουράτ* du Porphyrogénète. Mais le même empereur écrivain connaît aussi la forme *Βροῦτος*, dont procède l'actuelle. Il est donc évident que depuis Hérodote jusqu'au Porphyrogénète, il y a eu le doublet: *păr-auta(h)*, iranien, à côté d'un *preu-th (pruth)*,— dont, les racines thraces apparentées (v. ci-dessus p. 10), permettent de supposer qu'il était ou le nom gète, ou bien, seulement la prononciation gète du vieux nom iranien. Cette forme thrace a vaincu l'autre et le nom actuel reproduit très fidèlement l'ancien nom gète.

C. *Siretul* (le Sereth). Un phénomène analogue se constate dans l'évolution du nom du Sereth. Les anciennes formes, *Τιαραντός* (Hérodote), *Ἱέρασος* (Ptolémée) et *Gerasus* (Ammien) sont des transcriptions assez correctes du même nom, scythe, Čarañț, dont l'ñ, au devant du ț, avait déjà disparu au temps de Ptolémée. Mais le Porphyrogénète ne connaît que les formes dures *Σαράτ*, chez les Pétchénègues et *Σέρετος* chez les Hungaro-Byzantins, formes qui n'ont rien à faire avec le *Ğeraš* ou *Ğereš*, où le prototype scythe de Ptolémée et d'Ammien devait être arrivé à cette époque (voir le *Μορήσης*, le *Τιμήσης* et le *Κρίσος* = Mureš, Timiš, Criš: ci-dessus, p. 11). Nous sommes donc forcés d'admettre, à côté de l'ancienne forme scythique, une autre, dure, thrace, du même original, iranien. Les racines thraces conservées dans les noms de localités *Σῖρις*, *Σίρρα*, *Σέρραι* et, absolument décisif, *Σέρετος*, dans la Dardanie (chez Procope, *de aedif.*, IV 4, ed. Haury, p. 120, 38), nous invitent à croire que la forme molle, iranienne, du nom, dont la dernière mention se trouve chez Ammien, a disparu en même temps que les Iraniens qui la conservaient, les Sarmates. Le Sereth se trouvant exclusivement en territoire dace, il est très naturel que la prononciation gète aie supplanté l'autre, aussi bien chez les Daco-Romains que chez les Slaves.

D. *Buzeul* (le Bouzéou). Connu sous la forme *Μουσέος* déjà au IV-e siècle apr. J.-Chr. par une source contemporaine, authentique, le Bouzéou est évidemment un nom thrace, dont la racine *buz*, *bûza*, est très connue (v. ci-dessus, p. 12). La forme avec *M* au lieu de *B* est une variante thrace très naturelle (cf. Kretschmer, *Einl. in die Gesch. d. gr. Spr.*, p. 236). Il paraît donc que le nom de cette rivière s'est conservé chez les Roumains jusqu'à ce jour, sans aucun intermède étranger.

E. *Argeșul* (l'Argesh). Par suite de la ressemblance — très approximative — du nom *Ὀρδησσός*, transmis par Hérodote, avec le nom actuel de l'Argesh, tout le monde s'est cru en droit de dire: *Ordessus*=*Argeșul*. Or, il est évident qu'*Ὀρδησσός* est une forme d'aspect «carien», comme *Ὀδησσός*, *Σαλμυδησσός* e. a., et qu'aucune loi phonétique ne permet de dériver directement l'actuel Argeș de l'*Ὀρδησσός* d'Hérodote. Hérodote, qui était originaire de Carie, s'est trompé de sons. Le nom original de cette rivière doit être cherché dans la famille des toponomastiques thraces à radical *arg-*, *arğ-*. Ce qui n'est pas très difficile, parce qu'il y en a une quantité (v. ci-dessus, p. 13—15); mais ce qui est très satisfaisant, c'est que nous avons même une ville dace *Ἀργι-δαύα*, qui dans l'inscription de Dionysopolis

mentionnant le roi Byrebistas (Kalinka, *Ant. Denkm. in Bulg.*, no. 95, v. la photographie) se retrouve sous le nom d'*''Αργέ-δαβον*, ce qui nous assure un *''Αργε-σις* dace comme vrai nom primitif de l'actuel Argesh. Or cette conclusion est définitivement confirmée par la toponomastique arménienne (ancienne et moderne; les Arméniens, les Phrygiens et les Thraces constituant une famille à soi dans le monde indo-européen) et par l'onomastique besse. Le nom *Aržeš* (transcrit par les Grecs *''Αρζες* ou *''Αρσες*, *''Αρσησα: χῶρα* ou *λίμνη)*, nous est transmis déjà par Ptolémée, et ensuite reconfirmé par le Porphyrogénète, dans l'Armenia Maior. Le nom de personne *''Αρζης* nous a été conservé par Procope pour un besse très brave de l'armée de Bélisaire (cp. ci-dessus p. 15—16).

L'*Argesh* roumain est donc vieux thrace et sa prononciation est restée la même depuis deux mille ans.

F. *Dunărea* (le Danube). Le peuple roumain use pour le Danube d'un nom absolument inconnu des autres peuples, anciens ou modernes. Les savants n'ont pas encore réussi à résoudre cette énigme. Nous reprendrons la discussion sur des données nouvelles.

III. Le Danube s'appelait chez les Romains *Danuvius* (d'après les Celtes), chez les Grecs *''Ιστρος* (d'après les Thraces balcaniques). Mais les Celtes eux-mêmes avaient appris ce nom des Sarmates: la racine *danu-* est iranienne. Avec la domination romaine en Orient le nom romain du Danube avait pris ici le dessus sur le nom grec. Toutefois on ne prononçait pas comme en Occident *Danuvius*, mais *Dánuvis*, ou même *Dánuis*. Vers la fin du IV-e siècle apr. J.-Chr., nous apprenons que les Goths appelaient le Danube *Δούναβις* et *Δουναῦις* (c'est-à-dire exactement les futures formes slaves Dunáv et Dunáï), mais que simultanément les Romains qui habitaient entre l'Adriatique et le Danube l'appelaient toujours de son vieux nom iraniano-celtique *Dánuvis* (cp. ci-dessus, p. 18—19).

Or, la forme caractéristique au Nord du Danube, *Dúnavis* ou *Dunáuis* ne pouvait pas tirer son origine des Goths, pour le simple motif que leur nom national pour le Danube était *Dônavia* (de *Don-ahva)* ou *Dônavi*. Si, donc, arrivés au Danube, ils changèrent le *Dônavi* en *Dûnavi*, c'est qu'ils avaient trouvé ici une prononciation qui les influençait dans cette direction.

Nous sommes d'avis que la forme *Duna-* est née en Dacie, sous des influences vieilles iraniennes, de la même manière que la forme celtique et que la forme germanique. La racine iranienne *dana-* ne pouvait pas toutefois donner chez les Daces le *dona-*, dont ceux-ci avaient besoin pour créer leur *duna-*, parce que les Thraces ne possédaient pas le changement du ā en ō. Au contraire la transformation du *o* en *u* était un phénomène commun chez eux, absolument le même s'il s'agissait d'un *ō* ou d'un *ŏ*. Mais la déformation de l'iranien *dana-* en *dona-* était vers l'an 100 av. J.-Chr. un fait général chez tous les peuples qui habitaient au centre et dans l'est de l'Europe: non pas seulement les peuples germaniques, mais les Scytho-Sarmates eux-mêmes employaient aussi la forme *dona-* (osset. *don)*. Or cette forme devenait chez les Daces mécaniquement *duna-* (cp. ci-dessus, p. 20).

Mais le nom dace du Danube contient aussi le suffixe *-re*. Ce suffixe forme un tout avec le radical et ne peut pas avoir été accollé seulement plus tard, à la racine *duna-*. Il faut, au contraire, se tenir toujours présents les deux autres exemples de formations onomastiques, arrivées à leur aspect définitif vers la même époque, déjà citée, aussi bien chez les Celtes, que chez les Germains. De même que les Germains construisaient (par l'intermède celtique) du *don* iranien +*awa* (ahva) germanique leur nom national, de même les Daces (s'il est permis d'exprimer l'hypothèse plus précise: au temps de leur plus grand épanouissement, sous Byrebista) construisaient du même *dona* iranien +*ri-s* dace (mais aussi, en général indo-européen) leur *Duna-ri-s*. Des analogies pour cette nouvelle formation, par un suffixe très répandu aussi bien en Orient qu'en Occident, les Daces possédaient en foule. Karl Brugmann a montré dans son *Grundriss*, II, 1[2] Strassburg 1906, p. 323 sqq., et 381 sqq., le grand rôle que jouent les suffixes *-ri-* et *-li-* precisément dans la forme qui nous intéresse à présent, *ri-š* et *ri-s*. Le sens que le suffixe ajoute à la racine de base est celui d'intensification: dans notre cas, *Duna-ri-s*, la «rivière» par excellence, la plus grande des rivières. Quant à la quantité de l'*i* elle ne pouvait être que brève, comme en celte, en latin, en slave, etc., ce qui permet naturellement au dace *-ri-s* de devenir le roumain *-re*.

Mais toutes ces hypothèses sont confirmées par des faits précis de toponomastique dace, et aussi généralement thrace.

Le vieux nom dace de l'actuelle Ialomița est *Naparis* où nous distinguons la base *nap-a* (v. toutes les citations ci-dessus, p. 22—23), connue aussi bien dans la Dacie que dans la grande Scythie, mais qui n'est pas non plus inconnue aussi en Thrace, et le suffixe *ri-s*. De même nous trouvons le nom de rivière *Saga-ri-s* sur tout le territoire thraco-phrygien et géto-scythe, qui s'étend de l'Asie Mineure, par la péninsule des Balcans, jusqu'à Olbia, en pays gréco-scythe. Et non pas seulement la racine *sag-a*, mais aussi la racine *sang-a (Sangaris, Sangarios)* nous est également documentée: en Phrygie, en Thrace et en Dacie (cp. ci-dessus, p. 23—24). Nous avons, de même, le toponomastique *Maga-ri-s* dans la région de Serdica, et une quantité d'autres formations avec le même suffixe *-ri-s*, *-ra*, *-ros*, un peu partout, jusqu'en Gaule (v. p. 24 et 25).

Pour conclure, nous possédons donc nombre d'éléments daces et thraces, conservés jusqu'à nos jours comme tels dans notre langue, sans aucun intermède slave. Ces éléments dans leur forme actuelle supposent une présence ininterrompue de l'élément autochtone (dace), dans nos pays: employés avant l'arrivée des Romains, sauvés à travers la romanisation, absolument étrangers à toute influence slave, ces témoins de la merveilleuse résistance de l'ancienne race à tout déracinement ajoutent des détails tout-à-fait caractéristiques à l'histoire des origines de notre nation et de notre civilisation.